

Waarom zagen de vijftiende-eeuwse drukkers een markt voor een dergelijke uitgave? In feite was een tekst als die Jacob van Maerlant al in de dertiende eeuw maakte met *Der naturen bloeme* veel toegankelijker: het betrof hier ook een Dietse bewerking van een natuurwetenschappelijke encyclopedie, *De natura rerum* van Thomas van Cantimpré, maar Maerlant maakte de vertaling op rijm en deze lag goed in het gehoor. Bogaart wijdt een hoofdstuk aan de vergelijking tussen Maerlants werk en de uitgave van Bellaert, en maakt hiermee de verschuiving van popularisering in de volkstaal (Maerlant) naar voortschrijdende intellectualisering (Jacob) van de laat-middeleeuwse burgercultuur aannemelijk. De verschillende typen van middeleeuwse vertalers — *translator/auctor* (Maerlant), *translator/commentator* (Trevise), *translator/compilator* (Jacob) — komen zo in beeld, en dit is een waardevolle prestatie van dit onderzoek. Wat helaas niet in beeld komt, is de prestatie en originaliteit van de Haarlemse drukker. Door het ontbreken van ook maar een enkele houtsnede-illustratie krijgt de lezer geen idee hoe indrukwekkend de uitgave van *Van den proprieteyten der dinghen* is. Zelfs de illustratie op de omslag van het boek is *niet* uit een Nederlandse druk. En dit terwijl alle houtsneden speciaal voor deze uitgave zijn ontworpen (51) en er zo veel ingekleurde exemplaren zijn bewaard gebleven. Een gedetailleerde analyse van zo men wil het beeld- en illustratieprogramma van het boek had veel meer licht kunnen werpen op de mogelijke samenwerking tussen drukker en vertaler en op de contemporaine voorstellingen van het beschrevene, en daarmee op de cultuurhistorische context van Bellaerts' *Van den proprieteyten der dinghen* van 1485.

Karin Tilmans

J. Decavele, *De eerste protestanten in de Lage Landen. Geloof en heldenmoed* (Leuven: Davidsfonds, Zwolle: Waanders, 2004, 310 blz., € 24,95, ISBN 90 8526 100 7).

Historici kijken doorgaans terug en proberen het heden uit het verleden te verklaren. Een gevolg is dat zij veel onderzoek hebben verricht naar de geschiedenis van het protestantisme in het huidige Nederland, maar dat de geschiedenis van de reformatie in het zuiden onderbelicht is gebleven, nadat protestantse emigratie en katholieke contrareformatie daar vrijwel alle sporen van vroegere reformatorische activiteit hadden uitgewist. Toch begon de protestantse hervormingsbeweging in de zuidelijke gewesten en was het protestantisme daar, tot 1585, het meest strijdbaar. Slechts een handjevol onderzoekers houdt zich thans in België bezig met de geschiedenis van de protestantse hervormingsbeweging. Onder hen is de voormalige Gentse stadsarchivaris Johan Decavele een van de bekendste. Behalve zijn magistrale, maar slechts in een beperkt aantal exemplaren verspreide studie naar *De dageraad van de reformatie in Vlaanderen (1520-1565)* (1975) schreef hij een groot aantal artikelen in dikwijls moeilijk te raadplegen lokale en regionale tijdschriften en bundels. Vijftien van deze korte studies zijn nu, grondig bewerkt en herschreven, opnieuw uitgegeven.

De meeste artikelen hebben betrekking op het oude graafschap Vlaanderen en het Nederlandstalige deel van het hertogdom Brabant, inclusief de delen van het vroegere Vlaanderen die nu in Nederland en Frankrijk liggen. De aankondiging 'de Lage Landen' in

de titel is dus wat ruim, terwijl het behandelde gebied noch overeenkomt met het voormalige graafschap Vlaanderen, noch met de tegenwoordige regio van die naam. Decavele heeft echter veel oog voor de interregionale en internationale contacten van de door hem behandelde protestanten in de steden van Holland en Zeeland en in Emden, Genève, Norwich, Londen en andere centra van het protestantisme.

De toonzetting van het boek is veeleer verhalend dan analyserend. Decavele wil de concrete belevenissen en emoties van de aanhangers van het vroege protestantisme in zoveel mogelijk detail voor het voetlicht brengen. Veel artikelen hebben dan ook een biografische invalshoek, zoals die over de Gentse edelman Jan Utenhove, over de radicale kapelaan uit Alveringen Jan Hendrickx, over de reformatorische edelvrouw Catharina van Boetzelaer met haar netwerk van gelijkgezinde verwanten, over de edelman Filips van Wissekercke, over de Gentse revolutionaire leider Frans van der Kethulle, maar ook over hun onverzoenlijke tegenstander, de ‘Spaanse spion, ketterjager en onheilsprofeet’ Fray Lorenzo de Villavicencio. Sociaal-economische of andere verklaringenmodellen zal men in dit boek vergeefs zoeken. Decavele schrijft verhalen, waarmee hij de levens van de zestiende-eeuwse vernieuwingsgezinden voor de lezers van nu zichtbaar en invoelbaar wil maken. Daarin is hij tamelijk goed geslaagd, hoewel de in de archieven overgeleverde gegevens over de vervolgte protestanten soms tergend schaars zijn. Naast het ‘geloof en heldenmoed’ uit de titel ontbreekt, in dit tijdperk van harde vervolgingen van andersdenkenden, ook de tragiek niet. Aangrijpend en met veel inlevingsvermogen geschreven is de geschiedenis van de Brugse en Gentse franciscanen die in 1578 wegens homoseksualiteit naar de brandstapel werden verwezen. Het calvinistische bewind had zeker politieke oogmerken bij hun proces en veroordeling, maar het artikel werpt ook een helder licht op de omstandigheden in de conventen waardoor deze misstanden — in de ogen van tijdgenoten en van de katholieke kerk — zeker werden bevorderd. Deze detailstudies worden in een breder kader geplaatst door middel van een drietal inleidende hoofdstukken die de geschiedenis van het protestantisme in meer algemene zin behandelen. Het eerste daarvan is een van de helderste overzichtsartikelen van het vroege Nederlandse protestantisme die ik ken.

De schrijver heeft in dit publieksboek verwijzingen naar literatuur en bronnen bewust achterwege gelaten. Wie belangstelling heeft voor de achtergrond van zijn onderzoek wordt terugverwezen naar de oorspronkelijke publicaties, die achterin het boek worden verantwoord. Voor de lezers van dit tijdschrift zal dat in veel gevallen een teleurstelling betekenen. Wie verder onderzoek wil doen, zal toch terug moeten naar de oorspronkelijke artikelen. De meeste gegevens zijn gebaseerd op archiefmateriaal dat afkomstig is van de vervolgende overheid. Voor een beoordeling van de betrouwbaarheid van die informatie kan men eigenlijk niet zonder een verwijzing naar de bronnen. Maar dit boek, gebaseerd op diepgaand wetenschappelijk onderzoek, is dan ook bedoeld voor de algemene lezer en niet voor de beoefenaar van de wetenschap.

Henk van Nierop

J. Versele, *Louis del Río (1537-1578). Reflets d'une période troublée* (Faculté de philosophie et lettres CXI (Histoire); Brussel: Editions de l'Université de Bruxelles, 2004, 145 blz., ISBN 2 8004 1334 4).

Het menselijk gezicht van de Bloedraad. Zo zou je met een beetje goede wil zowel Luis del Río als het boekje dat Julie Versele over zijn leven heeft geschreven, kunnen beschouwen. Het is een grotendeels uit de correspondenties opgetrokken politieke biografie van één van de voornaamste leden van de gevreesde raad. Deze zoon van een Spaans koopman uit Brugge kon door zijn veeltaligheid een belangrijke rol spelen in het bestuur van Filips II in de Nederlanden. Dit was echter minder uniek dan Versele doet voorkomen. Er waren meer Spaanse kooplieden die hun kinderen naar Leuven hadden gestuurd en die komen we later ook tegen in het bestuur van Filips II, zoals bij de families van Gregorio en Diego de Ayala.

Del Río is een jurist die zijn meester trouw dient en geheel in de lijn van de hertog van Alva pleit voor hard optreden, ook nadat de hertog is teruggeroepen. We bezien de Opstand in dit boek zo vanuit de ogen van een Spaanse bestuurder van het tweede garnituur, want Del Río was geen leidende politicus, maar meer een invloedrijke ambtenaar die dicht bij het vuur zat. Het was een harde werker, die zelfs nauwelijks de tijd nam om te eten.

Juan de Vargas, de favoriet van Alva, was duidelijk het voornaamste lid van de Bloedraad en het is vooral Vargas die altijd als het grote monster wordt afgeschilderd: 'retors, moralement taré, sadique, souverainement brutal, impitoyable, avare, très ignorant, le plus cruel de tous les cruels qui ne cherchoit que d'espandre le sang.' (36) Daarnaast vinden we als derde Spanjaard ook Gerónimo de Roda in de raad. Zij vormden gedrieën de harde kern. Het betrof overigens een raad die nimmer een formele positie verkreeg en alleen diende als een adviesorgaan voor de landvoogd. In eerste instantie was het slechts de bedoeling geweest om aan de harde beslissingen van Filips II een schijn van legaliteit te verlenen.

Versele leidt ons aan de hand van deels onbekende brieven bekwaam door het web van persoonlijke banden en machtsrelaties tussen de edelen en de andere bestuurders en zij bestrijkt daarbij moeiteloos zowel het Spaanse hof als de situatie in Brussel. Del Río doet zijn intrede in hofkringen als een favoriet van Granvelle, maar kiest daarna volledig voor Alva als zijn grote beschermer. Na het vertrek van de hertog blijft Del Río in de Nederlanden, maar hij verliest dan grotendeels zijn invloed. Zijn brieven uit die tijd laten zien hoe hij Alva met grote regelmaat op de hoogte hield van de situatie in de Nederlanden. Later diende hij ook als informatiebron voor de vorst. De door Versele gevonden brieven bieden een nieuw perspectief op de roerige jaren na het vertrek van Alva. Onder Don Juan neemt Del Río pas weer opnieuw actief deel aan het bestuur.

Tot mijn verbazing bleek Del Río getrouwd te zijn met een dame uit de Hollandse adel. Via zijn echtgenote Wilhelmina van Bronkhorst was hij zo zelfs verwant met Hendrik van Nassau en met de secretaris van de graaf van Egmont, bij wiens lot hij zo nauw betrokken zou worden. Zo waren overigens meer belangrijke Spanjaarden verbonden aan de Nederlandse adel. Francisco Verdugo, gouverneur van Friesland tussen 1581 en 1594, was bijvoorbeeld getrouwd met een dochter van Peter-Ernst van Mansfelt.